

Regioprogramma
Vrijheid
Achterhoek
en Liemers

Fietsroute 1

Aalten – Varsseveld- Winterswijk
44 kilometer

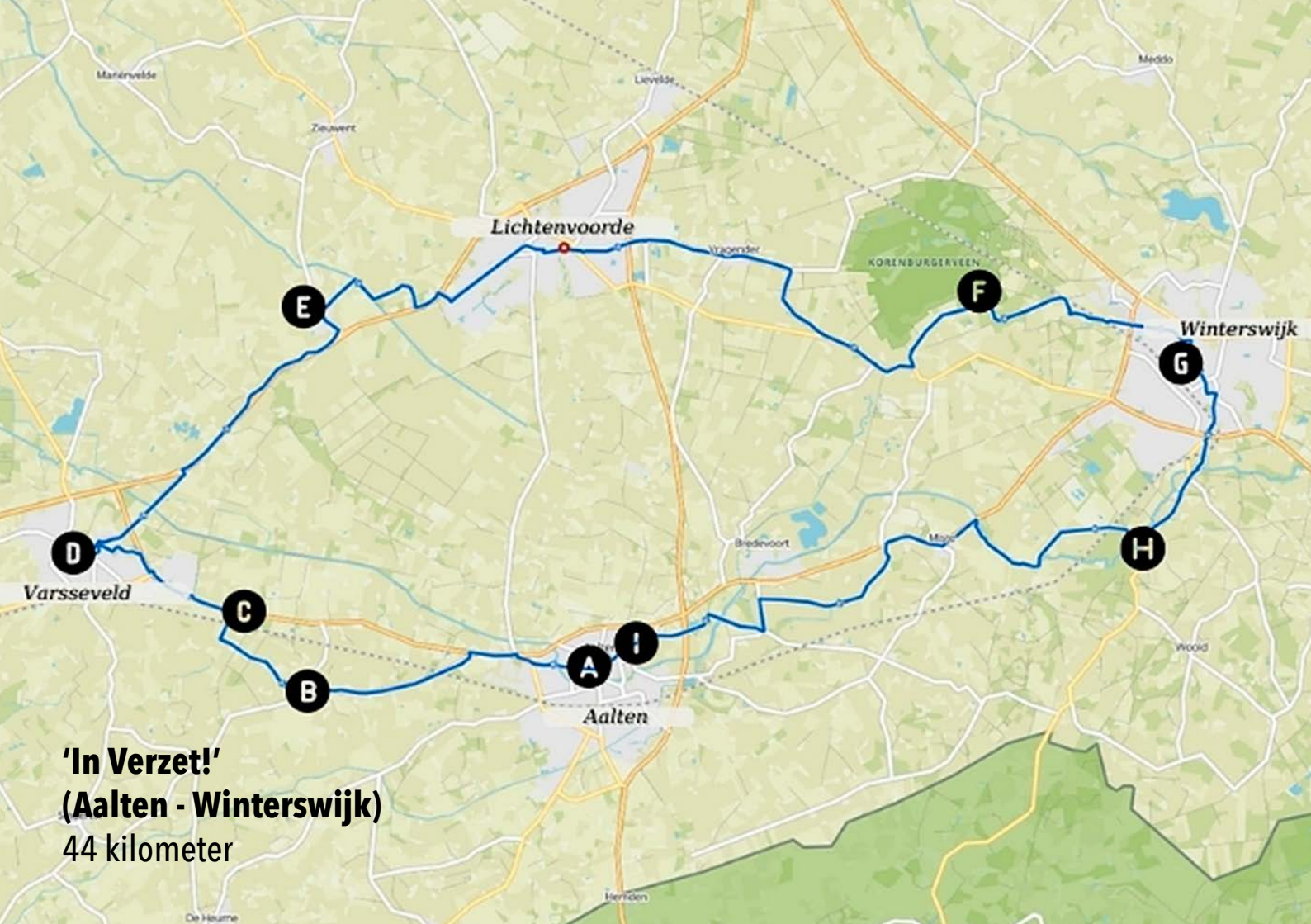
In Verzet!

Welkom bij deze fietsroute over oorlog en vrijheid in de omgeving van Aalten en Winterswijk. Deze route gaat langs belangrijke plekken die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog en vrijheid. Elke plek heeft zijn eigen verhaal. U start en eindigt bij het Nationaal Onderduikmuseum in Aalten.

Deze fietsroute is deel 1 van 5 fietsroutes. Deze routes vullen elkaar aan, maar zijn ook afzonderlijk af te leggen.

Heel veel fietsplezier gewenst!

'In Verzet!'
(Aalten - Winterswijk)
44 kilometer

- 1** De route start bij het Nationaal Onderduikmuseum in Aalten. **A**
- 2** Ga voor de markt rechtsaf en linksaf de Landstraat op. Neem de tweede afslag rechts naar de Hogestraat.
- 3** Ga aan het einde van de weg rechtsaf naar het fietspad op de Nijverheidsweg.
- 4** Neem op de rotonde de derde afslag (linksaf). Neem op de volgende rotonde nogmaals de derde afslag (linksaf) naar de Gendringseweg.
- 5** Fiets door tot u de Wenninkmolen in Lintelo bereikt hebt aan uw linkerzijde. **B**
- 6** Fiets terug en neem de eerste afslag links naar de Schooldijk.
Buig rechtsaf naar de Brassendijk en sla rechtsaf op de Rademakersbroek.
- 7** Steek het spoor over en u bereikt het Herdenkingsmonument Rademakersbroek aan uw rechterzijde. **C**
- 8** Vervolg uw weg en neem op de rotonde de derde afslag (linksaf) naar de Aaltenseweg. Neem de tweede afslag (recht door) op de volgende rotonde.
- 9** Neem de derde afslag (linksaf) op de rotonde en sla direct rechtsaf naar het fietspad, de Leemscherweg.
- 10** Ga linksaf naar het Hofspad en sla vervolgens rechtsaf naar de van Pallandtstraat.
Sla linksaf en volg de Schoolstraat tot u de Grote- of Laurentiuskerk bereikt. **D**
- 11** Vervolg uw weg naar de Boterstraat en neem de tweede afslag rechts naar de Lichtenvoordseweg.
- 12** Volg deze weg tot u de Twente-Route bereikt. Steek de Twente-Route over en volg de parallelweg rechtsaf.
- 13** Volg deze weg tot u de Kerkstraat bereikt. Sla hier linksaf. U bereikt de H. Agatha kerk aan uw rechterzijde. **E**
- 14** Fiets terug en sla direct linksaf naar de Looweg. Steek het water over en sla rechtsaf naar de Bekkendiek.
Sla linksaf naar het Woltersveld.
Sla linksaf op de Varsseveldseweg.
- 15** Sla rechtsaf richting de stoplichten.
Steek over en neem de derde afslag op de rotonde (linksaf).
- 16** Sla rechtsaf naar de Rapenburgsestraat. Sla aan het eind van de weg rechtsaf en steek de markt over. Volg de Dijkstraat.
- 17** Steek de Aaltenseweg over naar de Vragenderweg. Sla linksaf om deze te volgen.
- 18** Volg bij de rotonde het fietspad en neem de tweede afslag links om de Vragenderweg te volgen. Steek de weg over.
- 19** Volg de Vragenderweg tot deze overgaat in de Winterswijkseweg. Volg deze en vervolgens de parallelweg van de grote weg (Winterswijkseweg). Steek deze niet over.
- 20** Volg de parallelweg en sla vervolgens linksaf op de Korenburgerveenweg. Fiets door tot het bankje aan uw rechterzijde. Hier bevindt zich een herdenkingsboom. **F**
- 21** Neem de afslag naar 'Terras Krosenbrink' om het paadje langs het terras te nemen. Sla linksaf op de Dollemansweg.
- 22** Deze weg gaat over in de Grotersweg. Volg deze weg. Steek het spoor over naar de Morgenzonweg.
- 23** Steek de Rondweg West over en sla rechtsaf op de Haitsma Mulierweg. Sla rechtsaf naar de Jan Stienstraweg.
- 24** Sla linksaf op het Mevrouw Kuipers-Rietbergplein. Hier bevindt zich het Monument voor Tante Riek. **G**

- 25** Fiets door het Vrijheidspark en sla linksaf richting de Wierengastraat.
Sla aan het eind van de weg linksaf naar de Helderkampstraat.
- 26** Sla rechtsaf naar de Kottenseweg.
Vervolg uw weg rechtsaf naar de Wooldseweg, steek het spoor over en ga rechtdoor over de rotonde.
- 27** Sla linksaf naar de Meester A. th. ten Houtenlaan, steek het spoor nogmaals over en volg het Scheperspad.
- 28** Sla linksaf naar de Wooldseweg en volg deze voor ruim 1 km.
- 29** Sla rechtsaf om de grote weg over te steken naar het Wooldsepad.
- 30** Berenschot's watermolen bevindt zich hier.
H
- 31** Steek het water over en buig links af naar de Klandermansweg.
Aan het eind van de weg, sla rechtsaf en direct linksaf naar de Veldhorstweg.
Volg deze voor 1 km.
- 32** Sla linksaf naar de Vreehorstweg.
Steek het water over en sla rechtsaf naar het Klosenbrinkpad. Volg deze voor ongeveer 1,5 km.
- 33** Sla linksaf naar de Misterweg.
Volg deze voor ongeveer 2 km.
Sla linksaf naar de Ubbinkweg.

- 34** Vervolg uw weg naar de Zwanenbroekweg en volg de weg voor ruim 2 km.
- 35** Sla aan het eind van de weg linksaf naar de Stationsweg.
- 36** Sla rechtsaf naar de Walfortlaan.
Volg het pad over het water en sla linksaf naar de Oostermanweg.
- 37** Volg de Hessenweg en sla linksaf op de Bredevoortsestraatweg. Volg deze weg voor ongeveer 1 km en sla rechtsaf naar de Oosterkerkstraat. De Oosterkerk bevindt zich aan uw linkerzijde. **I**
- 38** Vervolg uw weg over de Oosterkerkstraat en volg deze links afbuigend naar de Lichtenvoordestraatweg.
- 39** Sla linksaf naar de Landstraat en weer linksaf naar de Markt, tot u aan uw linkerzijde uw begin- en eindlocatie bereikt, het Nationaal Onderduikmuseum.
A

Download route (GPX)
Open de route in een navigatie-app

Download

A

Nationaal Onderduikmuseum Aalten

Deze fietstocht begint in Aalten, het dorp met de meeste onderduikers per persoon tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op een bepaald moment is maar liefst één op de vijf mensen onderduiker. Ook in dit huis, Markt 12, worden onderduikers verstopt, ondanks dat de woonkamer gevorderd was door de bezetter...

Een bijzonder verhaal in het museum is het verhaal over Willem Herfstink, een Joods vondelingetje uit 1943. Stel je voor: een Joods baby'tje dat bewust te vondeling wordt gelegd op de stoep van Hendrik Jan Wikkerink, een verzetsleider die ze 'Ome Jan' noemen. Alles is

van tevoren afgesproken met de dokter, zodat het gezin de baby veilig kan opnemen.

Dochter Jo: "Vader en moeder hebben het alleen aan de oudste drie verteld. De jongsten wisten niets. Ze konden dan ook niet hun mond voorbijpraten. Toen er werd aangebeld wisten ze dat het kindje er was. Ze hebben de jongsten uit bed gehaald en verbaasd geroepen: "Kom 'ns kijken wat d'r now is!"

Het opnemen van een Joods kind, zoals Willem, is niet alleen een daad van verzet, maar ook van diepe medemenselijkheid en moed. Mensen zoals Ome Jan en zijn gezin nemen enorme risico's, zonder dat ze daar erkenning voor verwachten. "We deden wat juist was, omdat het moest."

B

Wenninkmolen, Lintel

In Lintel speelt het verhaal van Gerrit Wiechert Kleisen zich af. Hij is lid van de Aaltense knokploeg met Cornelis Ruizendaal (Zwarte Kees), Jan Ket en Gerrit de Vries. Ook Jaap Allersma maakt deel uit van deze groep, tot hij door de Duitsers gevangen wordt genomen.

Gerrit Kleisen volgt hem op, ondanks dat hij zich tot dan stevast afzijdig houdt van het verzet. Hij is aanwezig bij de overval op het distributiekantoor Zetten-Andelst in Herveld. De overval is succesvol, maar hierna gaat het mis.

De knokploeg zou in actie komen in Rheden, maar merkt tijdens het ophalen van wapens dat ze zijn verraden. Zwarte Kees vlucht

Doetinchem in maar wordt op een binnenplaats in Doesburg doodgeschoten. Gerrit Kleisen en de rest van de ploeg ontsnapt, maar Gerrit wordt opnieuw opgepakt. Hij wordt ter dood veroordeeld en gefusilleerd. Dat was twee dagen voordat zijn zoontje, die naar hem is vernoemd, 1 jaar wordt. Dick Kleisen en Gijs van Haften nemen in de knokploeg de plaats in van Gerrit.

Het lijkt zo makkelijk: De een wordt vermoord en een ander neemt zijn plaats in de knokploeg in. Het geeft aan hoe wanhopig mensen snakten naar een einde, en bereid waren daarvoor hun leven te riskeren.

Gerrit Kleisen

Boerderij De Bark

Herdenkingsmonument Rademakersbroek, Varsseveld

In het buitengebied van Varsseveld ligt het Rademakersbroek. Er staat een monument dat de adem beneemt, want het vertelt het verhaal van een bijzonder trieste gebeurtenis.

In de nacht van 25 op 26 februari 1945 worden vier Duitse militairen gevonden in een gedeeltelijk opgeblazen en uitgebrande auto aan de Aaltenseweg. De militairen zijn in boerderij De Bark in IJzerlo door de gelijknamige verzetsgroep om het leven gebracht. Wat begon als een verzetsactie leidt uiteindelijk tot een verschrikkelijke wraakactie van de bezetter.

< *Graankorrels zijn bewaard in de glazen stolp bij het monument.*

De dagen na de ontdekking van de lichamen wordt er koortsachtig gezocht naar de daders, maar de werkelijke schuldigen worden nooit gevonden. Toch slaan de Duitsers genadeloos toe. Op de ochtend van 2 maart, bijna een week na de verzetsdaad, worden hier, op deze plek, 46 mannen gefusilleerd. Het gebeurt naast boerderij De Tol van de familie Kraaijenbrink.

De mannen - waaronder verzetsleiders uit Gelderland en Overijssel - zijn uit de gevangenis De Kruisberg in Doetinchem gehaald. Hun dood is een brute represaille voor wat er eerder is gebeurd.

Vier weken later wordt deze omgeving bevrijd. Zoveel leed, zo vlak voor de bevrijding. Het monument herinnert aan die vreselijke dag en aan de onschuldige levens die hier zomaar zijn beëindigd.

Boer Evert Jan Kraaijenbrink: *"Nog staat me iedereen dag voor ogen die rijen doden daar op ons veld. De wind speelde met hun haarlokken en ik wenschte wel dat geheel ons Nederlandsche volk ze had zien liggen opdat het niet vergeten zou wat hier geofferd is voor land en voor volk."*

Laurentiuskerk, Varsseveld

Dit is de kerk van Varsseveld, een dorp dat in de Tweede Wereldoorlog een eigen Joodse gemeenschap heeft. Daarnaast zijn er veel Duitse Joden die voor de oorlog de grens zijn overgestoken om in Varsseveld en de dorpen eromheen te ontsnappen aan het nazisme.

De zussen Minnie en Gerrie Jolink spelen hierin een grote rol. Zij zorgen voor veel onderduikplekken in Varsseveld en de omgeving. Op zo'n 125 plekken in Varsseveld

en in de buurtschappen Binnenheurne, Sinderen, Westendorp en Heelweg zitten honderden Joodse onderduikers verscholen, onder wie circa 80 kinderen en jongeren.

Het bijzondere is dat de Joodse gemeenschap van Varsseveld de oorlog in zijn geheel overleeft. Dat is mogelijk doordat zij via het illegale netwerk allemaal konden onderduiken in de directe omgeving.

Wellicht maakt dat het juist wel extra wrang dat de zussen, die zo overtuigd waren van hun standpunten, de oorlog niet overleven. Zij zijn zelf verraden en overlijden uiteindelijk in concentratiekamp Ravensbrück.

Dames Jolink

H. Agatha kerk, Harreveld

In Harreveld stond in het eerste deel van de 20e eeuw een klooster. Het klooster bestaat niet meer, maar het kent wel een uitvoerige geschiedenis. Ook in de Tweede Wereldoorlog wordt het klooster gebruikt, eerst door de Duitsers, en vervolgens door de geallieerden.

Het gebouw is van 1911 tot 1944 een internaat voor jongeren, tot het ingenomen wordt door de Duitsers. De gebouwen zijn een onderkomen voor troepeneenheden om uit te rusten. Maar het complex staat meestal leeg. Het grootste gedeelte van de tijd zijn er niet meer dan vijf tot tien Duitsers. Er komen maar een paar keer grotere eenheden, die dan een grote bende achterlaten.

Nadat het noodhospitaal in 's-Heerenberg in de frontlinie komt te liggen, starten gesprekken om van het klooster een noodhospitaal te maken. De bezetter en ook de broeders stemmen in met de inrichting van een evacuatieziekenhuis, zodat het complex op 1 november 1944 officieel aan het Rode Kruis wordt overgedragen.

Op deze manier heeft dit noodhospitaal nog een heel grote rol gespeeld in de oorlog: hier zijn veel onschuldige mensen geholpen. Bijvoorbeeld veel dwangarbeiders die meer dood dan levend door dokter der Weduwen uit Kamp Rees zijn gehaald.

Na de oorlog breekt er meerdere malen brand uit in het klooster. Uiteindelijk betekent dit in 1992 het einde van het complex. Op het kerkhof, naast de kerk, zijn een aantal staties (religieuze afbeeldingen) te vinden die afkomstig zijn uit het klooster. Dit is dan ook het enige wat er nog van over is.

F

Korenburgerveen, Winterswijk

U staat hier aan de rand van een natuurgebied, het Korenburgerveen. Het is een mooi natuurgebied, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog voor een paar maanden een aantal gedwongen inwoners kent.

In Winterswijk maken de anti-Joodse maatregelen en repressie het gewone dagelijkse leven onmogelijk. In de zomer van 1942 besluiten drie Joodse families uit Winterswijk onder te duiken. Vanaf september wonen ze in het Korenburgerveen met 23 personen. De onderduikers krijgen veel hulp uit de omgeving. Boeren die vlak bij het veen wonen

zorgen voor de bouwmaterialen en helpen bij het bouwen van de provisorische barakken. Daarna zorgen ze ervoor dat de onderduikers eten krijgen: brood van de Winterswijkse bakker wordt in melkbussen het Korenburgerveen in gebracht.

De onderduikers zijn er een paar maanden veilig, tot ze worden ontdekt door de beheerder van het gebied. Alleen enkele jongeren overleven de onderduik, de rest van de groep vindt in Auschwitz de dood.

Mathilde en Robert Schwarz - foto Mirjam Schwarz

**Lees meer over dit
onderduikverhaal**

G

Memorial Tante Riek, Winterswijk

Helena Kuipers-Rietberg (schuilnaam 'Tante Riek') is oprichter van de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers. Samen met haar man, Piet Kuipers, zet zij zich vanaf 1941 in voor de hulp aan Joodse onderduikers.

Ze helpen onderduikers op meerdere manieren. Ze zoeken veilige schuilplaatsen in de Achterhoek. Ook regelen ze bonkaarten voor eten. En ze bezorgen het blad Trouw, dat illegaal is tijdens de oorlog.

Om ervoor te zorgen dat het verzet grootschaliger wordt opgezet dan op lokaal niveau, gaat 'Tante Riek' in 1942 een gesprek aan met dominee Slomp en met de medewerking van Jan Wikkerink – alias Ome Jan – uit Aalten zetten zij de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers de LO op. Dankzij het werk en netwerk van deze verzetsgroep kunnen zo'n 350.000 mensen uit handen van de bezetter blijven.

'Tante Riek' wordt op 23 augustus 1944 in het kamp Vught geïnterneerd. Op 6 september 1944 wordt zij op transport gesteld naar het vrouwenkamp Ravensbrück, waar ze eind december 1944 door uitputting overlijdt.

*Helena Kuipers-Rietberg
'Tante Riek'*

H

Gradus Kobus, Berenschot's Watermolen, Winterswijk

U staat hier vlakbij Berenschot's Watermolen, een mooie locatie net buiten Winterswijk. Aan de andere kant van Winterswijk, in Meddo, woont Gradus Kobus, een communist die vele vluchtelingen uit Duitsland al in de jaren voor de oorlog een uitweg bood.

In 1933 komt Hitler aan de macht in Duitsland. Door zijn Duitse connecties beseft en ziet Kobus al snel het gevaar van de nazi's. Hij biedt hulp aan communisten en socialisten die naar Nederland vluchten en dan een illegaal bestaan moeten leiden. Dit brengt hem niet alleen in

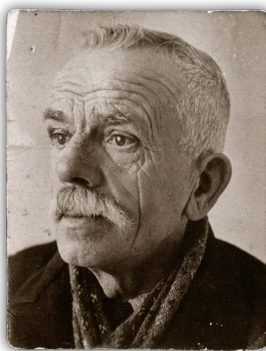
conflict met de Nederlandse overheid, maar ook met de Duitse autoriteiten.

In de nacht van 25 april 1933 komt er vanuit Vreden (Duitsland) een melding dat een zekere Ratering, een communist, bij Kobus verblijft. De Winterswijkse politie start direct een onderzoek en doorzoeken zowel Kobus' huis als zijn grenswinkel, maar ze treffen Ratering niet aan. De politie verzekert hun collega's in Vreden dat ze hem onmiddellijk arresteren als hij alsnog opduikt. Toch wordt hij niet gevonden.

Op 4 februari 1934 wordt Kobus betrapt, als de Duitsers op jacht zijn naar de 22-jarige Jozef Seifert, eveneens een Duitse communist. Na een inval in het huis van Kobus wordt Seifert aangetroffen op de zolder van het schuurtje. Kobus wordt veroordeeld tot een boete van vijftig gulden of twintig dagen hechtenis omdat hij een gezocht persoon heeft verborgen.

Op 11 april van dat jaar is er vervolgens weer een inval in zijn huis, terwijl hij ligt te slapen. Kobus wordt wakker gepord met een stok, waarna vier mannen in uniform vragen naar Kobus' schrijfmachine, die hij gebruikt voor propaganda. Deze staat echter bij een ander en wordt dus niet gevonden.

Door zijn vroege verzet tegen de nazi's is hij bekend bij de Duitse bezetter en de Nederlandse politie. Hij heeft het met zijn leven moeten bekopen. Op 25 juni 1941, kort na de Duitse inval in Rusland, wordt Kobus samen met enkele honderden andere communisten opgepakt. Via kamp Schoorl in Noord-Holland en kamp Amersfoort wordt hij in december 1941 naar Neuengamme gedeporteerd. Daar overlijdt hij op 22 februari 1942, al is de exacte oorzaak onbekend. Enkele dagen voordat de

Gradus Kobus

plaatselijke politie, in opdracht van de SD, zijn overlijden meldt, schrijft hij zijn familie nog, verplicht in het Duits: „Ich bin gesund und munter.”

Lees het verhaal van
Gradus Kobus

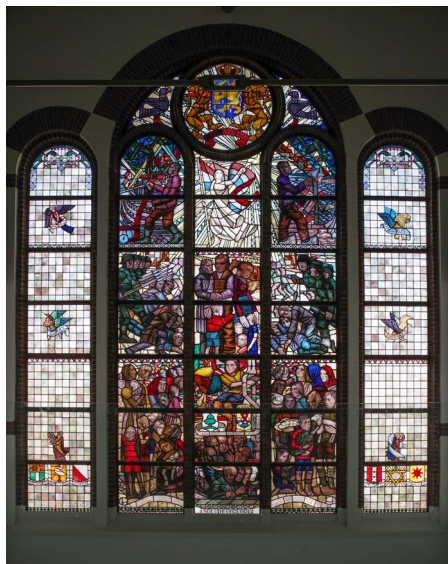

Gebrandschilderd raam Oosterkerk, Aalten

Het gebrandschilderde gedenkraam in de Oosterkerk in Aalten, ontworpen door kunstenaar Marius Richters, is in 1946 geplaatst. Het raam is een geschenk als dank voor de bijzondere hulp die de Aaltense bevolking bood aan onderduikers en is het eerste monument voor hulp aan onderduikers in Nederland.

Het raam verbeeldt de hulp van de Aaltenaren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Symbolen tonen ook de terreur en vervolging door de nazi's, de honger die mensen naar Aalten bracht en de wederopbouw na de oorlog. In het midden staan een boer en boerin, omringd door hongerende kinderen en een onderduiker. Aan weerszijden marcheren Duitse soldaten met bajonetten. Linksonder smeken uitgehongerde vrouwen en kinderen om hulp. Rechts keert een groep bevoorraadt naar huis terug. Boven in het raam staan een metselaar en een ploegende boer afgebeeld als symbool voor de wederopbouw. Het geheel wordt verlicht door een brandende fakkel van de Nederlandse maagd met ontplooiende vlag.

Het raam toont ook de hulp aan mensen en kinderen uit het Rotterdamse Kralingen. Aan de linkerzijde is het wapen van Scheveningen verwerkt, als symbool voor de opvang van 500 evacués. Daarnaast zijn de wapens van Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Amsterdam zichtbaar, verwijzend naar belangrijke giften voor het raam vanuit deze steden. De Davidsster staat symbool voor de dankbaarheid van de Joodse gemeenschap. De tekst uit Jesaja 16:3, 'Verberg de verdrevene en vermeld de omzwervende niet', inspireerde de Aaltenaren om onderduikers te helpen.

De Oosterkerk is vandaag de dag niet meer in gebruik als kerk, maar als woonzorglocatie van Dagelijks Leven en biedt woonruimte voor ouderen met een vorm van dementie. De kerk is daarom niet vrij te betreden.

**Bekijk het artikel over
het Oosterkerkhuis**

Nationaal Onderduik- museum, Aalten

Dit is het einde van deze fietsroute met een verzameling aan verhalen rondom oorlog en vrijheid in deze regio. Het is belangrijk dat we de verhalen niet vergeten.

De fietsroute is een aanvulling op het Vrijheidskwartet, een initiatief vanuit het Regioprogramma Vrijheid Achterhoek en Liemers. Meer informatie over de andere vier routes en het Vrijheidskwartet kunt u vinden op de site van het Nationaal Onderduikmuseum.

**Ontdek het Nationaal
Onderduikmuseum**

Regioprogramma Vrijheid Achterhoek en Liemers

Ook benieuwd naar de vier andere fietsroutes uit deze serie? Deze routes vullen elkaar aan, maar zijn ook afzonderlijk af te leggen.

Een kwartet met betekenis

Het Vrijheidskwartet is meer dan een spel; het is een verbinding van verhalen, monumenten en gebeurtenissen die een belangrijke rol hebben gespeeld in de Tweede Wereldoorlog. Dankzij de input van de gemeenten worden lokale herinneringen en thema's op een toegankelijke manier gedeeld.

Het kwartet is ondersteund door de Provincie Gelderland.

Het kwartet is verkrijgbaar in het Nationaal Onderduikmuseum.

De fietsroutes Vrijheid zijn gerealiseerd vanuit het **Programma Vrijheid Achterhoek en Liemers**, met ondersteuning door de provincie Gelderland.

Deelnemende gemeenten:

Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Duiven, Montferland, Oost Gelre, Oude IJsselstreek, Westervoort, Winterswijk en Zevenaar, in samenwerking met de Duitse grensstreek.

Team Vrijheid

Tekst fietsroutes: Lasse Wenting
Redactie: Gerda Brethouwer, Aileen Temming en Miriam Szalata
Vormgeving: Ben Lammers

Meer informatie:

info@onderduikmuseum.nl
telefoon: 0543 47 17 97

GRENSLAND
GRENZLAND

 GELDERLAND
in **VRIJHEID**

nationaal
onderduikmuseum